

2. LÉKAŘSKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KARLOVA

Lékařská psychologie (Health Psychology)

Vztah lékaře a pacienta

Mgr. et Mgr. Martin Zielina, Ph.D.

2. LÉKAŘSKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KARLOVA

Psychoterapeutické nástroje I.

- **Sugesce** – pozitivní, negativní, - přímá a nepřímá (přenesení psychického stavu a obsahu z jedné osoby na druhou – projekční a introjekční mechanismus).
- **Naslouchání** (evakuační a introjekční mechanismus, kontejnování, zrcadlení).
- **Objasnění**, vysvětlení a výklad jako PT nástroj (struktura nestrukturovaných zážitků pomocí slov – symbolů, vytvoření nových významů).

Psychoterapeutické nástroje II.

- **Podpora a posílení Já** (uznání, ocenění, pochvala, projevení důvěry, dodání odvahy).
- **Empatický postoj** (vcítění se do situace pacienta, do jeho bolesti atp.).
- **Význam „rady“** (rada může být účinná, ale obvykle nevede ke psychické změně! A nesmí pacienta zbavovat jeho odpovědnosti za sebe).

Psychogenní iatropatogeneze

- **Psychogenní iatropatogeneze** (z řeč. *latros* = lékař; *pathos* = (u)trpení; *genesis* = vznik) – přechodné či trvalé psychické poškození pacienta ze strany lékaře či zdravotnického zařízení obecně.
- Způsob a obsah komunikace s lékařem;
- Jednání lékaře působí traumaticky zejména v rámci bolestivých zákroků a zanedbávání;
- Vyvolání nepřiměřených obav, úzkostí či strachu;
- Pacienti špatně snášejí svou přítomnost u jiných léčebných zákroků;
- Iatrogenní fixace;
- farmakogenní iatropatogeneze – nevhodná indikace léku či jejich kombinace

Placebo efekt

- **Placebo** (z lat. *placere* = líbit se) **efekt** neboli nespecifický lékový účinek se vyskytuje v případech, kdy objektivně neutrální látka v konkrétním případě zvyšuje účinek léku či sama působí léčivě;
- Sugescí nejspíš dochází ke spuštění sebeúzdavných procesů (= **salutogeneze** – nemoc a zdraví nemusí být dichotomické kategorie);
- Klasické podmiňování – znovu posílený pozitivní vztah mezi stimulem (podání léku, léčením obecně) a reakcí (úlevou);
- Při podání každého léku je přítomný i placebo efekt!

Syndrom vyhoření

- * **Syndrom vyhoření** (angl. *burn out*) je specifická emoční únava (vyčerpání) projevující se subdepresivním laděním a podrážděností.
- * Hrozba u povolání zaměřených na práci s lidmi;
- * Druzí lidé „otravují“, práce se nedaří a „nemá to cenu“.
- * U lékařů – zvětšuje se odstup od pacienta a jeho problémy jsou více zvěčňovány.
- * Jak se bránit? Znat své hranice a nepřekračovat je.

Posttraumatická stresová porucha

- **Posttraumatická stresová porucha** (angl. Posttraumatic Stress Disorder); F 43.1
- Typické jsou epizody znovuožívání traumatu v neodbytných vzpomínkách („flashbacks”), snech nebo nočních můrách, které se objevují na přetrvávajícím pozadí pocitu tuposti a emoční oploštělosti, stranění se od lidí, netečnosti vůči okolí, anhedonie a vyhýbání činnostem a situacím upomínajícím na traumatický zážitek.
- Obvykle se objevuje vegetativní hyperreaktivita a zvýšená bdělost, zesílené úlekové reakce a nespavost.
- S uvedenými příznaky je obvykle spojena úzkost a deprese a nejsou řídké ani suicidální myšlenky.
- Nástup následuje po traumatu s latencí od několika týdnů do několika měsíců.

Model Kübler-Rossové

- Ve své knize *On Death and Dying* (1965) popisuje na základě 500 rozhovorů s umírajícími 5 fází – DABDA (**D**enial, **A**nger, **B**argaining, **D**epression, **A**ceptance)
- 1) Popírání – „to musí být omyl“ – jedná se zejména o šokovou reakci.
- 2) Hněv – „to není fér“ - agresivita může být namířena na okolí nebo do sebe.
- 3) Smlouvání – „Udělám cokoliv“ – pacienti mohou být náchylní hledat „zázračnou“ léčbu.
- 4) Deprese – „Umřu, tak o co jde?“ – pacienti mohou být v této fázi zamklí či uzavření.
- 5) Smíření – „Nemůžu proti tomu bojovat“ – pacienti se začínají vyrovnávat se svou smrtelností. Zvyšuje si i compliance.

Model SPIKE

- **S** – Setting up the Interview (okolnosti a plán rozhovoru);
- **P** - Assessing the Patient's Perception (jak pacient rozumé své situaci?)
- **I** – Obtaining the Patient's Invitation (zjistit, zda pacient chce být informován)
- **K** – Giving Knowledge and Information to the Patient (uvést špatnou zprávu – „Bohužel vám musí říct špatnou zprávu“ nebo „Mrzí mě, že vám...“; sdělovat srozumitelně a empaticky)
- **E** – Addressing the Patient's Emotions with Empathic Responses (snažit se vhodně reagovat na emocionální reakce pacienta – viz předchozí model).

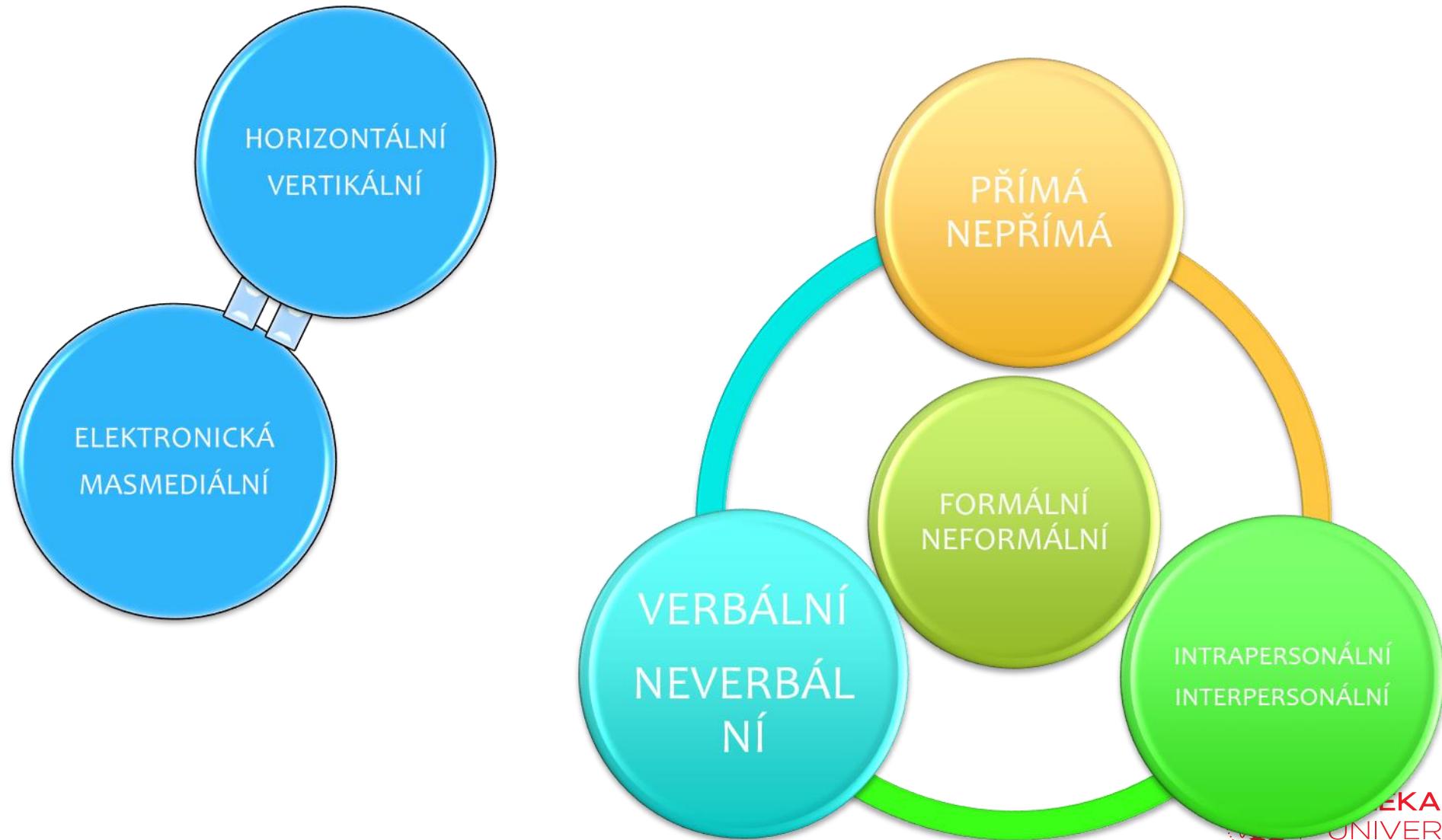

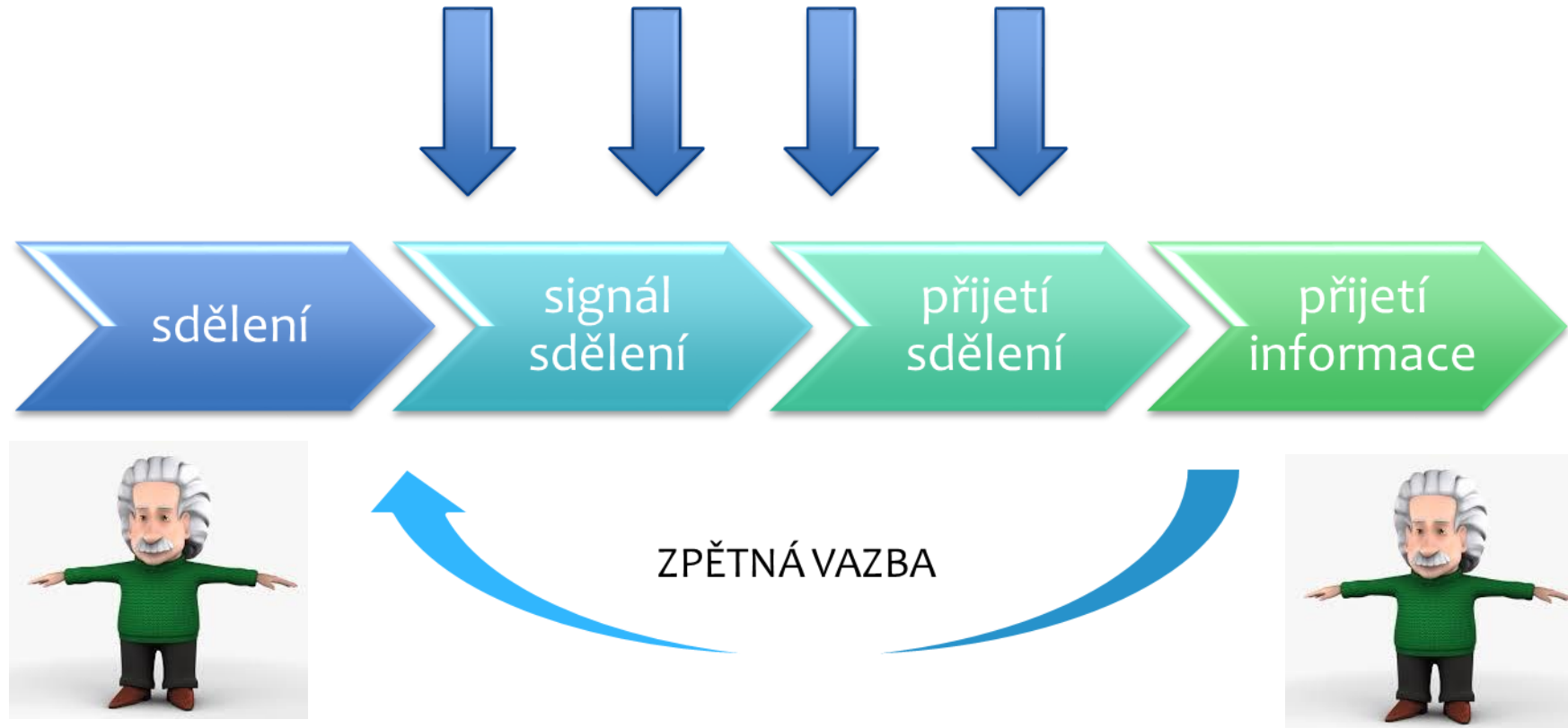
2. LÉKAŘSKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KARLOVA

Základem je vždy dobrá komunikace

Typy komunikace

Shannon-Weaverův model

NĚKDO – ŘÍKA NĚCO – NĚKOMU – NĚJAKÝM KANÁLEM A S NĚJAKÝM ÚČINKEM

2. LÉKAŘSKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KARLOVA

Vztah lékaře a pacienta a jeho dimenze

Vztah lékaře a pacienta

Excelentní

- Důvěra
- Blízký, harmonický vztah, v němž dochází ke srozumitelnému vyjadřování emocí a myšlenek (= **rapport**)
- Ochota spolupracovat, dodržování pokynů a příkazů (= **compliance**)

Mizerný

- Nedůvěra
- Odcizení
- Neochota
- Odmítání

Non-compliance

- Představuje vysoké náklady (v US každý rok cca 100 mld. USD – Donovan 1995).
- 30-50 % pacientů bez ohledu na druh onemocnění či typ léčení je považováno za nespolupracující (Vermeire et kol. 2001).
- Spolupracující pacienti mají vždy lepší zdravotní výsledky, i když se jedná o placebo (Morris, Schulz 1992).

Compliance vs. Adherence

- **Compliance** (paternalistický, pasivní, epizodický) vs. **Adherence** (kooperativní, aktivní, kontinuální)
- Compliance z lat. complire = plnění a dokončení akce, transakce nebo procesu, splnění slibu. Pacient slibuje, že si vezme léky nebo vyřadí ze své životosprávy cukr.
- Adherence z lat. adhaerere = znamená držet, držet se blízko nebo zůstat konstantní. Dodržování je pak o tom, že se člověk rozhodne změnit životní styl, a to na základě vlastní volby.

2. LÉKAŘSKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KARLOVA

Ontogeneze člověka

Mechanismy vývoje člověka

- * Změny v čase (kontinuálně vs. skokově)
- * 1) **Přírodní** (biologické zrání, biogenetický zákon = ontogeneze je zkrácenou fylogenezí);
- * 2) **Sociální** (učení nápodobou, psychogenetický zákon)
- * 3) **Subjektivní** (proces rozhodování, etika)

Vývojová psychologie

Etapy

- Prenatální období a porod
- Kojenecký věk (do 12 měs.)
- Období batolete (1 až 3 roky)
- Předškolní věk (3 až 6/7 let)
- Školní věk (6/7 až 11/13 let)
- Dospívání (11/13 až 20 let)
- Dospělost (20 let až 64 let):
  - Mladší (20 až 29 let)
  - Střední (30 až 49 let)
  - Pozdní (50 až 64 let)
- Stáří (65 let a více)

8 věků - vývojové úkoly

- základní důvěra vs. nedůvěra
- autonomie vs. stud a pochyby
- iniciativa vs. vina
- příčinnivost vs. inferioritě
- identita vs. konfuze rolí
- intimita vs. izolace
- zralost vs. stagnace
- integrita „já“ vs. zoufalství
- 9th – znovuhodnocení všech předešlých fází, denní obtíže (80 a více let)

Prenatální období a porod

- * Mezníkem je 6 měs. od početí dítěte – u plodů jsou individuální odlišnosti, psychomotorické reakce.
- * Poslední týdny před porodem – nenarozený jedinec pociťuje chuť, slyší.
- * Všechny potřeby jsou dokonale uspokojovány (symbiotická jednota s matkou).
- * Vztah rodičů ke graviditě (např. nálada matky biochemicky ovlivňuje i dítě).

Kojenecký věk

- * do 12 měs.
- * Kvalita vztahu mezi matkou a dítětem ovlivňuje:
  - * a) emocionální vývoj;
  - * b) sociální přizpůsobivost;
- * Dokladem sociální důvěry je jak snadno se dítě krmí, dobře spí a vyprazdňuje střeva.
- * Hospitalismus

Období batolete

- * od 1 do 3 let
- * První emancipace – dítě si hledá hranice (ty jsou však vnější – je nutné jejich kontrola).
- * Přílišné omezování jejich svobody může vést ke studu a pochybnostem.
- * Separáční úzkost
- * Období prvního vzdoru

Předškolní věk

- * od 3 do 6 let
- * Děti v tomto období jsou vystaveni mnohým výzvám (vlastní tělo, hračky, chování, zvířata atd.).
- * Dítě zvládne toto období aktivitou a záměrností svého jednání.
- * Rozšiřování sociálních vztahů.
- * Vývoj svědomí
- * Chápání potřeb druhých

Školní věk

- * od 6 do 12 let
- * Děti usilují zpravidla o dobrý výkon, jsou snaživé.
- * Hrozí pocity méněcennosti, pokud se potkají s neúspěchy.

Dospívání

- * od 12 do 20 let
- * Dospívající se snaží dobrat toho, kam v životě míří (identita).
- * Často řeší existenciální otázky, odmítají konvence a tradice.
- * Pohyb mezi kategoriemi: „vzdorovitý delikvent“ a
- * Období druhého vzdoru.

Mladá dospělost

- * od 20 do 29 let
- * Základní otázkou je, zda mohu milovat? (intimita)
- * Při selhání se lidé vyhýbají vztahům, které by mohly směřovat k intimitě.

Dospělost

- od 30 do 64 let
- Základním úkolem je tzv. generativita = pomoci mladší generaci připravit se na užitečný život (rodina, vztahy, práce, společnost).
- Naopak přílišné zaměření na sebe vede ke stagnaci a nespokojenosti s relativně nízkou produktivitou.
- Hlavní úkoly:
  - 1) založit rodinu
  - 2) výchova dětí
  - 3) profesionální zakotvení

Stáří

- od 64 let výše
- V této fázi člověk bilancuje a hodnotí to, čeho v životě dosáhl.
- Pozitivní dimenzí je pozitivně hodnotit vlastní život a mít pocit jeho dovršenosti – integrita.
- Negativní dimenzí je zoufalost a strach ze smrti.

2. LÉKAŘSKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KARLOVA

Lékařská psychologie ve vztahu lékaře a pacienta

Typy vztahů L-P

	Angažovanost lékaře	
Angažovanost pacienta	NÍZKÁ	VYSOKÁ
NÍZKÁ	Výchozí	Paternalistický
VYSOKÁ	Spotřebitelský	Sdílený, partnerský

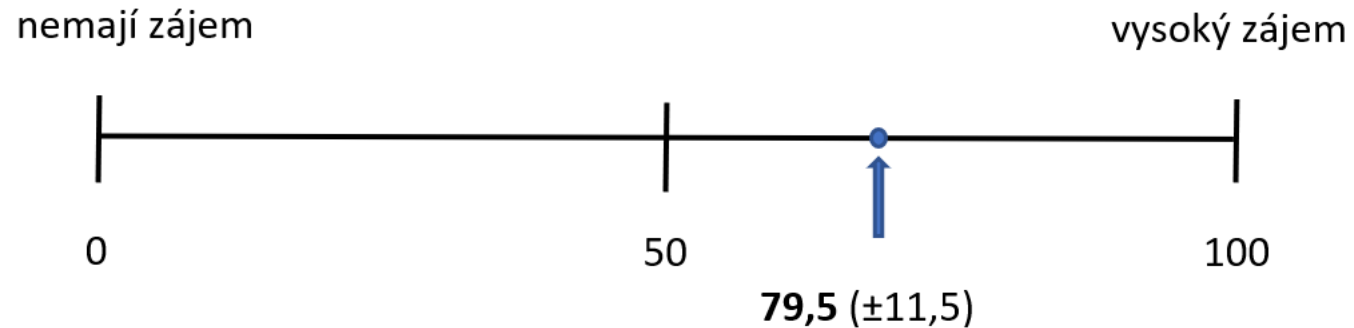
Základní zdroje: A) Informace (vztahené k léčbě)

B) Preference (druhu léčby)

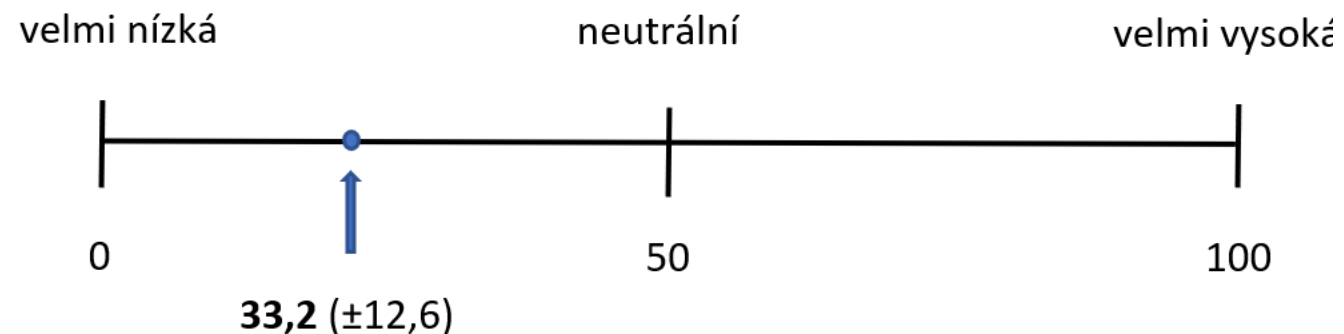

Ende et kol. (1989)

- 312 pacientů s různě závažnými nemocemi
- Zájem pacientů o **informace**.

- Míra pacientů se zájmem **rozhodovat**.

Strull et kol. (1984)

- 210 pacientů s hypertenzí a jejich lékaři.

	pacienti	lékaři
Aby rozhodl pacient	19 %	78 %
Aby rozhodl lékař	47 %	22 %

Cassileth et kol. (1980)

- 256 pacientů s rakovinou si mělo vybrat jedno z tvrzení:
- 1) Preferuji podílet se na rozhodování o své zdravotní péči a léčbě.
- 2) Preferuji ponechat rozhodnutí o mé lékařské péči a léčbě na doktorovi.
- První možnost volili pacienti: a) věk 20-39 let (87 %); b) věk 40-59 let (62 %); c) nad 60 let (51 %).

Scénář I.

- Pacienta s čerstvou diagnózou rakoviny prsu přichází na další kontrolu ke svému onkologovi. Lékař potvrzuje diagnózu a diskutuje o úvahách pacientky. Na závěr lékař předestírá několik variant léčby, jejich výhody a nevýhody.

Pacientka: děkuji za vysvětlení mého onemocnění i za objasnění výhod a nevýhod jednotlivých možnosti léčby. Přesto se pro žádnou z nich nedokážu rozhodnout. Dala bych přednost, pokud byste rozhodl vy.

Lékař: Ovšem vy jste teď v nejlepší pozici se rozhodnout, protože toto rozhodnutí by mělo obsahovat zvážení výhod i nevýhod jednotlivých návrhů léčby. Pokud v této chvíli nevíte, tak si to v klidu promyslete a zastavte se příští týden s rozhodnutím.

(za týden opět v ordinaci)

P: Stále se nemohu rozhodnout. Co byste udělal vy, pokud by to byla vaše žena?

L: Pokud by to byla moje žena, tak bych zvolil variantu A, ale moje preference mohou být odlišné od těch vašich.

P: Dobrá, tak i já zvolím variantu A.

Scénář II.

- Pacienta s čerstvou diagnózou rakoviny prsu přichází na další kontrolu ke svému onkologovi. Lékař potvrzuje diagnózu a diskutuje o úvahách pacientky. Na závěr lékař předestírá několik variant léčby, jejich výhody a nevýhody.

Pacientka: děkuji za vysvětlení mého onemocnění i za objasnění výhod a nevýhod jednotlivých možností léčby. Přesto se pro žádnou z nich nedokážu rozhodnout. Dala bych přednost, pokud byste rozhodl vy.

(po rozsáhlé diskuzi)

P: Tak jsem se rozhodla pro variantu A.

L: Chci se ujistit, že rozumíte, s čím je spojena varianta A. Jak jsem dříve zmínil, tak s ní je spojena řada vedlejších efektů, např. budete se špatně cítit po několik měsíců.

P: Rozumím, ale přesto preferuji možnost A (uvádí své důvody).

L: Máte pravdu. Myslím, že je to pro vás dobrá možnost.

Scénař III.

- Pacienta s čerstvou diagnózou rakoviny prsu přichází na další kontrolu ke svému onkologovi. Lékař potvrzuje diagnózu a diskutuje o úvahách pacientky. Lékař předestírá několik variant léčby, jejich výhody a nevýhody.

Lékař: Vzhledem k různým možnostem léčby by mě zajímalo, kterou z nich preferujete. Nezapomeňte zvážit také svůj životní styl a hodnoty.

Pacientka: Děkuji za vysvětlení mého onemocnění i představení výhod stejně jako i nevýhod různých variant léčby. Ráda bych vyzkoušela tu novou experimentální léčbu (A), o níž jsem četla v odborném časopisu.

Lékař: Nemyslím si, že by se ve vašem případě jednalo o vhodnou léčbu, protože její účinnost dosud nebyla prokázána.

P: To je sice možné, ale přesto trvám na této možnosti.
(lékař se pokouší znovu rozmluvit tuto možnost pacientce)

L: Tento způsob léčby nemohu poskytnout.

P: V tom případě budu muset jít jinam.
(pacientka opouští ordinaci)

Scénář IV.

- Pacienta s čerstvou diagnózou rakoviny prsu přichází na další kontrolu ke svému onkologovi. Lékař potvrzuje diagnózu a diskutuje o úvahách pacientky. Na závěr lékař předestírá několik variant léčby, jejich výhody a nevýhody.

Pacientka: děkuji za vysvětlení mého onemocnění i za objasnění výhod a nevýhod jednotlivých možností léčby. Přesto se pro žádnou z nich nedokážu rozhodnout. Dala bych přednost, pokud byste rozhodl vy.

Lékař: Ovšem vy jste teď v nejlepší pozici se rozhodnout, protože toto rozhodnutí by mělo obsahovat zvážení výhod i nevýhod jednotlivých návrhů léčby.

P: V tom případě bych chtěla zvolit léčbu A.

Lékař se připravuje na následnou návštěvu spojenou se zahájením léčby A. Pacientka však nepřichází. Lékař se později dozvídá, že pacientka vyhledala jiného lékaře.

Literatura

- Engel, George L. (1977). "The need for a new medical model: A challenge for biomedicine". *Science* 196:129–136.
- Friedson, E. (1970). *Profession of medicine: a study of the sociology of applied knowledge*. New York: Harper and Row.
- Hahn, S. R. Thompson, K. S. Wills, T. A., Stern, V., Budner, N. S. (1994). The Difficult Doctor-Patient Relationship: Somatization, Personality and Psychopathology. *Journal of Clinical Epidemiology*. Vol. 47, no. 6.
- Hurley, J., Birch, S., Eyles, J. (1992). Information, efficiency and decentralization within health care systems. *CHEPA Working Paper* 92-21. McMaster University: Hamilton.
- Charles, C., Gafni, A., Whelan, T. (1997). Shared decision-making in the medical encounter: What does it mean? (Or it takes at least two to tango). *Soc. Sci. Med.* 44, (5), pp. 681-692).
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press: Glencoe Illinois.
- Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19-22 June, 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948.
- Veatch, R. M. (1972). „Models for ethical medicine in a revolutionary age. *Hastings Cent Rep* 2, (3), pp. 5-7.

2. LÉKAŘSKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KARLOVA

Děkuji za pozornost!